

Gruppe- og individualterapi overfor psykopater*)

Af kriminalpsykolog WULFF FELDMAN.

Det skred, der i de sidste 10 år er sket indenfor gruppepsykoterapien, skyldes vel nok hovedsagelig den anden verdenskrigs mangel på velkvalificeret personale til at behandle det store antal soldater med psykiske lidelser. Man blev tvunget til at behandle større grupper af patienter ad gangen, og det viste sig snart, at den nye behandlingform ikke blot var tids- og personalebesparende, men at den også havde visse fordele fremfor individualterapien, ikke mindst for patienter med sociale tilpasningsvanskeligheder. Dette sidste faktum har gjort det naturligt, at man indenfor behandlingsinstitutioner for kriminelle har været særlig opmærksom på den nye behandlingsform og viet den en stadig voksende interesse.

Teknisk set var gruppeterapien i begyndelsen hovedsagelig en lidt modereret form for højskole for folk med psykiske lidelser. Højskolelæreren var blot erstattet med psykiateren eller psykologen, og det litterære eller filosofiske emne med et psykologisk. Efter foredraget var der så almindelig diskussion mellem gruppedeltagerne og gruppelederen. Efterhånden som gruppearbejdet skred frem, blev indledningen mindre, og diskussionen optog en større og større del af tiden, men gruppelederen var dog stadig ret aktiv.

En variant af gruppeterapien, der allerede blev udviklet før den anden verdenskrig, er psykodramaet. Her får patienterne lejlighed til at spille med i en form for uinstrueret ekstemporal-spil, som de selv har givet ideen til. Som regel omhandler disse spil tidligere oplevede konfliktsituationer med forældre, søskende o. s. v. Ved at gennemspille disse situationer og under den efterfølgende diskussion kommer patienterne til at afreagere, til at få afløb for følelser, de tidligere har fortrængt eller undertrykt, og får samtidig lejlighed til at demonstrere den nye „rolle“ overfor de medspillende patienter — spec. det sidste er uhyre vanskeligt for ikke at sige umuligt at gennemføre i almindelig individuel psykoterapi. Hovedeksponenten for denne retning er *Moreno* (1).

I de senere år er der sket en yderligere udvikling af gruppe-terapien. Hovedsagelig udfra psykoanalytiske principper er man begyndt at lægge hovedvægten på selve gruppedynamiken, de

*) Sammen drag af 2 større stencilerede meddelelser, der vinteren 1955/56 er fremkommet som indlæg ved et par af de månedlige klinisk-kriminologiske møder, der i de sidste år har været afholdt på Hersted-vester under ledelse af overlæge, dr. med. *G. K. Stürup*.

En mere detaljeret redegørelse for arbejdet belyst bl. a. gennem case-stories er under forberedelse.

indbyrdes virkende kræfter, der altid vil være til stede i en gruppe mennesker, der er samlet til gentagne møder med en leder. Man benytter sig bl. a. af det fænomen, at gruppen på en måde genspejler familiesituationen. De andre gruppemedlemmer er den enkelte deltagers mere eller mindre rivaliserende søskende, og gruppelederen er forældreautoriteten, som hver enkelt reagerer på ud fra sin specielle baggrund. Gruppelederen holder ingen indledningsforelæsninger og er relativt lidet aktiv, men fremdrager og tyder de konflikter, der automatisk opstår i gruppen. På samme måde som i en individuel psykoanalyse efter freudiansk mønster arbejdes der med de enkelte deltageres associationer og drømme, med tydingen, overføringsfænomener o. s. v.

Det her omtalte gruppeterapeutiske forsøg adskiller sig i nogen grad fra diskussionsgruppe, psykodrama i Morenos forstand og psykoanalytisk gruppeterapi, selv om der både er analytiske og psykodramatiske islæt. Det prætenderer imidlertid ikke at være nogen patentløsning.

Referatet er blot et forsøg på at systematisere nogle af de iagttagelser, jeg i ca. 1½ års tid har gjort på psykopatanstalterne i Herstedvester med et par grupper bestående af henholdsvis 7 og 10 forvarede, der alle ved gentagne mentalobservationer er diagnosticerede som psykopater. Jeg tror iøvrigt ikke, at man ved gruppeterapi så lidt som ved nogen anden form for psykoterapi kan opstille generelle løsninger.

Den anvendte metode må først og fremmest afpasses efter behovet, efter det klientel man arbejder med, den institution man arbejder på, de personale- og arbejdsmæssige midler, der står til ens rådighed, det formål man har med behandlingen — og ikke mindst — terapeutens egen personlighed.

Bl. a. på baggrund af litteraturen og de erfaringer vi har gjort med tidligere grupper og med individuel behandling på Herstedvester, har jeg prøvet at finde frem til en metode, der var nogenlunde anvendelig til det specielle formål: intensiv gruppeterapi af kriminelle psykopater på lukket institution — in casu Herstedvester.

**) På Herstedvester har man siden 1945 arbejdet med forskellige former for gruppebehandling. De fleste grupper har været af diskussionstypen, men også psykodrama, ekstemporalspil og mere analytisk præget gruppeterapi har været forsøgt. For øjeblikket deltager mere end halvdelen af de forvarede i gruppearbejdet. — Blandt de første, der arbejdede med grupper på anstalten, kan foruden overlæge Stürup bl. a. nævnes: Dr. Finn Larsen og daværende forsorgsmedarbejder Gregersen (psykopatanstaltens tidligere afdeling på Vestre Fængsel), kriminalpsykolog Hoeck Gradenwitz, dr. Lindeman med daværende kriminalpsykolog Grete Vedel (Horsørød) og f. sek. Damborg, kontorleder Skrifer, forfatteren Kaj Nielsen (ekstemporalspil), dr. Ferdinand, overlærer Asger Hansen m. fl. (Se artiklerne i Festskrift for overlæge Stürup 1955 af kontorleder Skrifer, dr. Ferdinand, dr. Lindeman og forf. Kaj Nielsen.)

Det ville således nok være helt forfejlet, hvis man på et sådant klientel f. eks. gik så dybt som man ofte gør det i den analytiske gruppeterapi, rent bortset fra at man ikke tids- og personalemæssigt ville kunne overkomme det. Man må hele tiden balancere og f. eks. ligeledes i modsætning til analytisk gruppeterapi ofte være betydelig mere støttende end denne.

Den enkelte deltager skal altid føle, at han accepteres, at man kan lide ham, han skal virkelig være motiveret til at komme til gruppemøderne. Dette er en uomgængelig nødvendighed, ikke alene på grund af klientellets specielle personlighedsstruktur, men også fordi man på en institution for kriminelle bevidst må spille på forholdet til „out-group“, til den øvrige anstaltsgruppe. (Se nærmere i det social-psykologiske afsnit.)

I modsætning til flere psykoanalytisk orienterede gruppeterapeuter vil jeg iøvrigt mene, at de nyere socialpsykologiske forskningsresultater og erfaringer i høj grad kan udnyttes i gruppeterapien, at terapigruppen er en struktureret gruppe med leder, eget normsæt o.s.v. Ligeledes har jeg — i modsætning til, hvad man i almindelighed gør i den analytiske gruppeterapi — i særlig grad benyttet mig af alle de daglige og tilsyneladende ubetydelige episoder og sammenstød, der karakteriserer den enkelte gruppedeltager, og som har vist sig at være særdeles frugtbare i terapeutisk henseende, når de fremdrages i gruppen. Dette falder helt naturligt på en institution som Herstedvester, hvor man i særlig grad rapporterer, drøfter og udnytter alle sådanne små daglige „episoder“ til brug for den almindelige anstaltsmiljøbehandling. (Denne specielle behandlingsform, som overlæge Stürup og Sofie Madsen har gennemarbejdet på deres resp. institutioner, er vel nok det, der mest karakteriserer Herstedvester i forhold til andre lignende institutioner.)

Man har så vidt muligt forsøgt at notere alt ned, både fra gruppeterapien og den sideløbende individualterapi — ligesom flere af gruppedeltagerne har nedskrevet deres oplevelser af arbejdet i gruppen. Naturligvis er sådanne notater ikke fyldestgørende, idet man med et kriminelt klientel vanskeligt kan gøre notater under selve møderne, men må skrive ned lige efter. At have en funktionær til at referere møderne — som f. eks. *Larsson* (2) har gjort det i Sverige — ville skabe en helt anden situation. Derimod har det været til stor hjælp og meget lærerigt at optage nogle af møderne på bånd, selv om situationen naturligvis også ændres i nogen grad ved at båndoptageren kører.

Inden jeg går nærmere ind på det mere gruppetekniske, skal jeg forsøge at give en summarisk social-psykologisk beskrivelse af den ikke tilsigtede gruppedannelse, der i forvejen eksisterer på de fleste institutioner for kriminelle.

Fangegruppen.

På sådanne institutioner vil der som alle andre steder eksistere grupper, som påtvinger fangerne — resp. de forvarede — gruppens specielle mål og normsæt. Den gruppe, der i sådanne institutioner som regel vil være den dominerende, er imidlertid hverken arbejdsgruppe, skolegruppe, hobbygruppe el. lign. på selve institutionen, ej heller nogen gruppe af samme karakter udenfor institutionen — men derimod „fangegruppen“ som sådan.

Den har, som alle andre grupper, sit eget normsæt, sine egne mål, der påtvinges de enkelte fanger, resp. forvarede, dels gennem forskellige former for gruppepres (de kan f. eks. være af negativ art såsom dadel, bebrejdelser, latterliggørelse, klø, og de kan være af positiv art såsom ros, acceptation, venlighed, materiel hjælp o.s.v.), dels gennem behov og træk hos det enkelte gruppemedlem f. eks. behovet for at hævde sig og behovet for sikkerhed og tryghed — for et ståsted. Det sidste er ikke det mindst vigtige, idet gruppen hjælper og støtter det enkelte individ, når det kommer i vanskeligheder, og giver individet den nødvendige følelse af tryghed og sikkerhed.

Fangegruppens „lov“ er absolut ikke socialt acceptabel, tværtimod er den i høj grad samfunds fjendtlig. Kriminalitet i almindelighed, måske lige bortset fra sex-kriminalitet og mord, regnes således ikke blot for værende acceptabel, men jo større og mere professionel kriminalitet, jo større respekt om dette medlem, jo højere vil vedkommendes status i gruppen være, og jo bedre et gruppemedlem forstår at bluffe og snøre myndigheder, institutionens ledelse o. s. v., jo højere vil vedkommende medlem rangere i gruppen. Spiritusmisbrug, evnen til at kunne klare sig godt i slagsmål o. lign. er ligeledes egenskaber, der værdsættes højt i fangegruppen.

I denne gruppes normsæt er også inkluderet forholdet til out-group (d. v. s. de, der ikke tilhører vor egen gruppe), der i institutioner for kriminelle først og fremmest er funktionæren og det samfund, han repræsenterer. Ifølge „loven“ er det således absolut ikke værdsat at have for godt et forhold til funktionæren, med mindre man da vil bruge det gode forhold til at bluffe ledelsen.

Fangegruppen holdes først og fremmest sammen ved trykket udefra, ved straffens deklasserende indflydelse og ved den enkelte institutions mere eller mindre rigoristiske foranstaltninger overfor de indsatte. Graden af solidaritet i gruppen, dens moral, er som regel høj, ikke mindst i de institutioner, hvor trykket udefra er stort, d. v. s. hvor de iværksatte foranstaltninger er mest rigoristiske. Dette falder helt i tråd med den almindelige psykologiske iagttagelse: at frustration bl. a. kan give større aggression. Desuden synes frustrerede individer at have særlig

stærk tilbøjelighed til at slutte sig sammen i grupper mod det, der frustrerer dem.

I hvor høj grad en bestemt gruppes normer og mål internaliseres, d. v. s. bliver en del af vedkommende medlems personlighed, af vedkommendes egne normer og vurderinger, i en sådan grad at det giver større tilfredsstillelse at handle i overensstemmelse med disse normer end imod dem, afhænger af en lang række faktorer, dels i den aktuelle gruppe, dels i individet selv og dette individs tidligere og nuværende oplevelser med andre grupper. De fleste socialpsykologer, der har beskæftiget sig med emnet, synes imidlertid at være enige om, at solidariteten mellem gruppens medlemmer (graden af gensidig opfyldelse af de enkelte medlemmers gensidige forventninger) er af væsentlig betydning for, hvilken gruppes normer der internaliseres.

Ligeledes synes demokrati i gruppen, muligheden for bevægelighed i gruppens hierarki at være af stor betydning for internaliseringen.

Derfor er det naturligvis uheldigt, at solidariteten er så høj i fangegruppen med dennes stærkt samfunds fjendtlige normer. Selve anbringelsen i en institution for kriminelle, den være sig nok så hensigtsmæssig, vil således i mange tilfælde blot yderligere stimulere den kriminelles i forvejen samfunds fjendtlige indstilling. Dette synes at blive bekræftet af en række fremtrædende fængselsfolks udtalelser om, at institutioner for kriminelle altid er skadelige. Således udtalte bl. a. overlæge Stürup fornylig, at selv den bedste institution vil skade den indsatte, det eneste, vi kan gøre heroverfor, er at prøve at mindske skaden lidt.

Forsåvidt kan man sige, at tendensen indenfor fængselsvæsenet i dag mod mere åbne afdelinger med øget fællesskab mellem de indsatte *kan* rumme en alvorlig fare, idet det kan give større mulighed for kontakt mellem medlemmerne af den absolut inacceptable fangegruppe og derigennem yderligere øge fangegruppens indvirken på de enkelte kriminelle, såfremt man da ikke er opmærksom på forholdet og på en eller anden måde er i stand til at bryde denne gruppes indbyrdes solidaritet. At bryde fangegruppen må i hvert fald være den væsentligste forudsætning for al behandling af kriminelle, og i mange tilfælde vil den måske være den eneste mulige.

To af metoderne til at bryde fangegruppen er (foruden den individuelle behandling) 1: en større demokratisering af selve institutionen, 2: dannelse af grupper med socialt acceptable normer på institutionen, grupper, der er tilstrækkeligt intensive til at kunne tage kampen op mod den almindelige fangegruppes indflydelse.

Demokratiseringens betydning.

Som omtalt synes solidariteten i fangegruppen og dermed muligheden for internalisering af denne gruppes socialt inaccep-

table normer i de kriminelle bl. a. at hænge sammen med tryk-
ket udefra, den enkelte institutions mere eller mindre rigoristi-
ske foranstaltninger. Imidlertid synes det ikke altid at være de
ydre sikkerhedsmæssige restriktioner, der er det afgørende. F.
eks. har Herstedvester temmelig kraftige sikkerhedsforanstalt-
ninger, og alligevel er fangegruppen her relativt svag. Dette skyl-
des dels det specielle klientel, og at behandlingen af de forvarede
er individuel, dels at den enkelte forvarede i så høj grad, som
det overhovedet er muligt indenfor de givne rammer, behandles
som menneske og ikke som et nummer.

En sådan indstilling overfor de forvarede letter det ydre tryk
på fangegruppen; der er mindre modstand, den enkelte forvarede
føler sig som menneske, føler sig mindre frustreret, skellet mel-
lem forvaret og funktionær er mindre, der er større bevægelig-
hed mellem funktionærgruppe og fangegruppe, man kan lettere
gå over fra den ene gruppe til den anden, og derigennem brydes
sammenholdet og solidariteten i fangegruppen. Muligheden for
internalisering af fangegruppens normer svækkes, og der gives
den enkelte lejlighed til at skifte normer, til at komme væk fra
den kriminelle tilværelse.

En væsentlig side af demokratiseringen er måden, hvorpå de
nødvendige restriktioner, afslag etc., meddeles og iværksættes.
Det kan synes at være en ren bagatel, men en lang række nyere
socialpsykologiske undersøgelser har vist den forbavsende store
betydning, „demokratisering“ af meddelelsesformen har.

Et diktat, en affejende indstilling, en „moralprædiken“ vil som
regel kun stimulere den forhåndenværende opposition og dermed
øge solidariteten i fangegruppen. Derimod vil en nærmere forkla-
ring, der f. eks. fremkommer under diskussion i større eller min-
dre grupper — hvor det er af særlig betydning, at de indsatte
først og fremmest selv får lov til at udtale sig — på en ganske
anden måde blive accepteret. De bliver ligesom selv med til at
dele ansvaret, og utilfredsheden og den negative indstilling vil
hyppigt afløses af en samarbejdsindstilling. Fangegruppens soli-
daritet, der som omtalt først og fremmest lever på trykket fra
outgroup, vil derigennem mindskes.

Naturligvis betyder selve institutionens størrelse også en del,
idet der på en mindre institution er større mulighed for bevæge-
lighed mellem funktionærgruppe og fangegruppe og derigennem
større mulighed for demokratisering. Men forudsætningen er og-
så her personalets rigelighed og kvalitet!

En institution for kriminelle kan således være nok så moder-
ne, åben og up to date, hvis ikke den fra øverst til nederst (også
indenfor selve funktionærgruppen) er gennemsyret af en demo-
kratisk indstilling, af en naturlig respekt for medmennesket og
dets muligheder, vil der være stor sandsynlighed for, at den kom-
mer til at virke alt andet end resocialiserende.

Gruppeterapiens betydning.

Den anden metode til at bryde fangegruppen vil som nævnt være dannelsen af socialt acceptable grupper på institutionen, grupper med socialt acceptable mål og normsæt, der kan tage kampen op mod den almindelige fangegruppe. Denne gruppes solidaritet er som omtalt ofte høj, og den har derigennem stor mulighed for, at dens socialt inacceptable normer internaliseres hos de indsatte. Skal man have nogen chance for at bekæmpe den, må man altså skabe grupper, der i det mindste har en lige så høj grad af solidaritet, der er tilstrækkelig intensive til, at disse gruppers socialt acceptable mål og normsæt bliver de „sejrende“ og internaliseres. Der må skabes et højt organiseret behov (3) (d. v. s. et behov der styrer en lang række underordnede behov) for at handle udfra den socialt acceptable gruppes normer og mål, også når det enkelte medlem ikke er i gruppen. Dannelsen af sådanne grupper, hvis medlemmer er mere solidariske overfor de socialt acceptable grupper end overfor fangegruppen, vil yderligere svække denne og give endnu flere af dens medlemmer lejlighed til at komme væk fra dens indflydelse.

Forsåvidt kan man sige, at man allerede gennem individualterapien til dels skaber og internaliserer socialt acceptable normer. Imidlertid vil specielt de svage i begyndelsen af en individualterapi ofte have vanskeligt ved at klare sig overfor fangegruppen, og det ville derfor efter al sandsynlighed være en gavnlig hjælp for dem, hvis man samlede de forvarede der i forvejen var i individualterapi, i grupper, hvorved de ville komme til at stå stærkere overfor fangegruppens tryk. Man kan nu engang bedre svigte den gamle gruppe sammen med 9 andre end alene! (Det skal iøvrigt bemærkes at dette problem er mindre påtrængende på en institution som Herstedvester, hvor en så stor del af de forvarede er i individualbehandling.)

Terapigruppen må ses på baggrund af alle disse overvejelser. Den er socialt acceptabel, fordi dens mål og normsæt er det. Dens mål er først og fremmest personlighedsbehandling og resocialisering, og dens normer (det, man bør i terapigruppen, det der er *comme il faut*) inkluderer bl. a. nedbrydningen af en række uhensigtsmæssige adfærdsformer — og opbygningen af mere hensigtsmæssige adfærdsformer — og dette bliver naturligvis forskelligt for de enkelte gruppemedlemmer. Man kunne nævne en række handlinger, der i terapigruppen anses for absolut inacceptable, f. eks. kriminalitet, spiritusmisbrug, den almindelige tendens blandt kriminelle til at skyde skylden på andre, selvbedrag, inadækvate hysteriske reaktioner, uselvstændighed, undladelsessynder overfor terapigruppens spilleregler f. eks. undladelse af at være så spontan og ærlig som overhovedet mulig og at overholde den holdningsbearbejdende metode o. s. v. Normer-

ne inkluderer også forholdet til outgroup, til den almindelige fangegruppe og her er det først og fremmest gruppemedlemmernes absolutte tavshedspligt overfor den øvrige fangegruppe med hensyn til, hvad der fremkommer i gruppen, der skaber dette forhold.

Om terapigruppens normer skal internaliseres og leve videre i det enkelte individ, også efter at gruppen er ophørt, vil som omtalt afhænge af den solidaritet, der kan oparbejdes i gruppen, og man har derfor fra starten arbejdet bevidst med at skabe så høj en grad af solidaritet som mulig. Det vigtigste middel til at opnå solidariteten, specielt i den vanskelige begyndelsestid, har været tavshedspligten. Den er blevet prøvestenen på, hvor meget det enkelte gruppemedlem tør stole på de andre i gruppen, og den har som omtalt skabt forholdet til outgroup, til den øvrige fangegruppe, og samtidig en ingroup følelse, en vi-følelse overfor denne gruppe.

Medlemmerne af terapigruppen betragtes som alle andre, der går i behandling, på en vis måde som forrædere overfor fangegruppen, og denne prøver ved hjælp af de førnævnte midler at presse dem tilbage i folden igen. Der var således i begyndelsen et ret stærkt ydre pres på terapigruppens medlemmer. De blev spurgt ud om, hvad der foregik i gruppen, og da man opdagede, at de overholdt tavshedspligten, gjorde man nar af dem. Trykket fra fangegruppen på terapigruppen medvirkede imidlertid blot til at styrke solidariteten i denne, og det samme gjorde den absolut tolerante atmosfære, den så vidt muligt gennemførte demokratiske gruppeform.

Behandlingsbehovet, trangen til at komme væk fra den kriminelle løbebane, der i forvejen er stimuleret gennem den ubestemte tid og anstaltens almindelige behandlingsatmosfære, har ligeledes været medvirkende hertil. I tidens løb opstod der adskillige episoder med medlemmer fra den almindelige fangegruppe, men terapigruppens medlemmer viste sig at være mere solidariske overfor terapigruppen end overfor fangegruppen. Med hvert nyt møde øgedes solidariteten i gruppen og derigennem muligheden for internalisering af gruppens normer. Gruppens medlemmer vidste efterhånden, hvor de havde hinanden, tavshedspligten blev overholdt, de vidste, hvad de kunne forvente af hinanden. Der har hele tiden været en stærk følelse af gensidigt ansvar, og man har vogtet over, at normerne blev overholdt. Så snart en gled lidt ud, var de andre der straks, og de var hyppigt dygtigere og mere vågne end terapeuten over for de små afslørende episoder, der benyttes i behandlingen. Det var iøvrigt også tydeligt, at når det enkelte medlem kom i vanskeligheder, blev det støttet og hjulpet af de andre. — Efter 4-6 mdr.s forløb var der i gruppen opstået en ret høj grad af solidaritet, og dermed var muligheden for internalisering af gruppens normer skabt.

Behandling — en marginalkonflikt.

Denne internalisering gav sig bl. a. udslag i at deltagerne begyndte at vise tydelige „marginaltegn“. En terapeutisk proces er blandt andet en modningsproces, der involverer, at den der er i behandling, er ved at skifte normer og referencegruppe d. v. s. befinder sig i det *Lewin* (4), *Sherif* (5) m. fl. efter sociologen *Stonequist* ville kalde en marginalposition. For så vidt i samme situation som f. eks. den unge i puberteten, der vel må regnes for vor „marginalkulturs“ typiske marginalposition. Der optræder som regel i en sådan marginalposition de velkendte pubertetsfænomener: intellektuel og emotionel let bevægelighed, selvoptagethed, tendens til oprør og sværmeri, poesi og filosofien og til at gå til excesser. Inderlige venskaber etableres i denne periode, der er trang til at posere og dramatisere. Et vigtigt karakteristikum er desuden tendensen til at holde fast ved enten den gamle eller den nye gruppes normer på en meget demonstrativ måde.

Allerede kort tid efter, at gruppen var startet, begyndte disse marginalfænomener at optræde hos de enkelte gruppemedlemmer: inderlige venskaber etableredes, de velbegavede skrev digte o. s. v. Efterhånden kom flertallet af gruppen med, således at alle medlemmer ca. ½ år efter gruppeterapiens begyndelse viste tydelige marginaltegn. Der var også den nævnte tendens til at holde særlig fast ved den nye gruppes normer og optræde demonstrativt moralsk og antikriminelt, som „de sidste dages hellige“ ligesom der hos størstedelen af gruppen var en vis intolerance overfor fangegruppen, den gruppe de tidligere havde tilhørt og som endnu ikke var frelst.

Under ophold i marginalpositioner er der, hvad bl. a. *Klineberg* gør opmærksom på, en særlig trang til gruppedannelse. Dette synes at være endnu et argument for at danne grupper for de forvarede, der allerede i forvejen er i individualterapi.

Betragtninger over kombination af gruppe- og individualterapi.

En af hovedideerne i det her refererede gruppearbejde har været at kombinere gruppeterapien med en sideløbende individualterapi, når en sådan skønnes gavnlig, og man har ikke haft eksempler på, at den gruppeterapeutiske proces derigennem skulle være blevet hæmmet end sige bremsset, således som det fra nogle sider hævdes. Gruppemedlemmerne synes ikke at gemme de mere centrale problemer til de individuelle samtaler, og de er tilsyneladende heller ikke kommet frem med mindre materiale i gruppen. Tværtimod har det vist sig, at kombinationen ofte har intensiveret både gruppeterapien og individualterapien. De problemer, der kan være dukket op i de individuelle samtaler, er før eller senere ført frem i gruppen. Det er, som om den enkelte deltager efterhånden har opdaget de særlige fordele, der er ved at få et bestemt problem belyst fra forskellige sider i gruppen. Han

vil ligesom have de andres dom, „teste“ problemet, teste sin nye indsigt i gruppen i en grad, som han ikke har mulighed for i individualterapien. Og ligesom gruppedeltagerne tester deres problemer i gruppen for at få dennes dom, testes ofte problemer (der er provokeret af gruppen, men som f. eks. i første omgang synes for pinlige til at blive meddelt gruppen) ved en individuel samtale hos gruppelederen, før de fremlægges i gruppen. Et eksempel vil måske bedst vise hvordan:

En af deltagerne har — provokeret af gruppen (der havde været inde på forholdet til forældrene) — i en individuel samtale fortalt om faderens drikkeri, hans pjokkethed, trang til praleri etc., der i høj grad havde været medvirkende til at præge forholdet til faderen. Bl. a. havde han fortalt om en episode fra før han kom i skole. Han havde leget med sine kammerater, da han for enden af gaden havde set sin fader komme kørende i stærkt beruset tilstand. Cyklen svingede fra den ene side af gaden til den anden, og den forvarede havde fortvivlet prøvet på at få kammeraterne lokket ned i en sidegade. Det mislykkedes. Oppe i vinduet havde han kunnet se sin moder, og kammeraterne var begyndt at råbe og gøre nar, han var flygtet ned i en kælder-gang og var ikke kommet frem før flere timer senere. Forholdet til kammeraterne i gaden og hans oplevelse af sig selv som værende underlød og uden for gruppen var bl. a. blevet påvirket gennem denne o. lign. episoder. — Først flere mdr. efter samtalen er den forvarede imidlertid rykket ud med beretningen om faderen til gruppen. Han var på det tidspunkt kommet temmelig langt i personlighedsmæssig henseende, men forholdet til faderen pinte ham og skabte til stadighed nye konfliktsituationer for ham, idet faderen ret ofte kom på besøg og ikke altid var lige ædru. Ved at berette ovenfor nævnte episode og flere lignende i gruppen fik den forvarede en væsentlig aflastning og støtte fra de andre deltagere, idet flere af dem fortalte om episoder af lignende art med deres egne fædre. I en individuel samtale kort tid efter fortæller han spontant om, hvordan forholdet til faderen er blevet afklaret, bylden er ligesom blevet trykket ud.

Man ser, hvordan individualterapien og gruppeterapien intensiverer hinanden. Først testes problemet i individualterapien, men den forvarede er endnu ikke nået tilstrækkelig langt i sin personlighedsmæssige udvikling til at få det bearbejdet i gruppen. Det ville nok have været behandlingsmæssigt forkert, hvis gruppelederen provokerede det frem i gruppen umiddelbart efter individualsamtalen. Ved at vente nogle måneder til problemet ligesom er blevet „modnet“, får den forvarede et ganske andet udbytte af at bringe det frem i gruppen.

Nogle fordele og ulemper ved gruppeterapi med kriminelle på institution.

Jeg har allerede nævnt en række af de særlige problemer, der opstår, når man på institutioner for kriminelle forsøger intensiv

gruppeterapi, og jeg skal prøve at komme lidt ind på endnu nogle.

Det tvungne fællesskab på en institution over ofte et overordentligt stærkt pres på den enkelte gruppedeltager. Når deltagerne ude i det fri går fra hinanden, kan de slappe af. De skal ikke se de øvrige gruppemedlemmer før det næste møde, ubehagelige oplevelser og afsløringer, der kan være sket i gruppen, kan glemmes, de kan flygte ind i reaktioner overfor omgivelserne, hvor de kan kompensere evt. nederlag i gruppen; de har i det hele taget en række flugtmuligheder, som ikke er gruppedeltageren i den lukkede institution beskåret. Sidstnævnte må også efter mødet omgås de mennesker, der har set hans nederlag, han kan hver dag træffe og snakke med dem, der overværede det, han måske selv oplevede som en særdeles pinlig afsløring etc. Det kan være en meget hård belastning, spec. for de mere sensitive personligheder, som man ikke må være blind for, og det gør ofte den sideløbende individualterapi til en tvingende nødvendighed, således at der kan gribes ind straks, når det brænder på.

Man vil umiddelbart mene, at det er af betydning, at de enkelte gruppemøder ikke afrundes, men afbrydes på særligt væsentlige, livlige eller dramatiske steder, således at de som en art uafsluttede opgaver kan arbejde videre hos de enkelte deltagere mellem møderne.

Det tvungne samvær på institutionen rummer en fare for, at den gavnlige gruppeterapeutiske proces hæmmes — problemerne ligesom afsnakkes i tiden mellem møderne, bliver på en vis måde udvandede, uden at de enkelte gruppedeltagere får lejlighed til virkelig at gennemarbejde dem i individualterapi eller i gruppen og derigennem opnå en indsigt, der er fulgt følelsesmæssigt op — ikke blot en overfladisk intellektuel indsigt.

Endnu en væsentlig ulempe ved intensiv gruppeterapi med kriminelle på institutioner er den særlige mulighed for afpresning, gruppeterapien byder på. Truslen om misbrug af de intime oplysninger, der uvægerligt må fremkomme i en terapeutisk gruppe, kan være et effektivt afpresningsmiddel. I Amerika er dette i alt fald et problem, men såvidt man har kunnet erfare, har man aldrig været ude for et sådant misbrug af oplysninger i en eneste af de grupper, der hidtil har været på Herstedvester. Derimod har det mindre misbrug af oplysninger, at fortælle disse videre til udenforstående medforvarede ofte fundet sted. Det kan være særdeles ubehageligt og undertiden hæmme det terapeutiske arbejde i høj grad, men hidtil har man ikke kunnet modvirke dette fænomen i nogen gruppe. For at skabe den tryghed, som må være forudsætningen for den nødvendige spontanitet i en terapeutisk gruppe, lægges også af denne grund stærk vægt på tavshedspligten. At man gik ind for at overholde den, var forudsætningen for, at man overhovedet kunne komme til at del-

tagte. Gruppelederen forklarede meget omhyggeligt grunden til tavshedspligten, og at den enkelte deltagers diskretion var den præmie, han betalte for den gensidige tryghedsforsikring. Det blev gentaget ved den indledende instruktion i det første gruppe-møde, og tavshedspligten indgik som et væsentligt led i den strukturering, den specielt ved de første møder hyppige gentagelse af gruppens regler og normer, der var det eneste virkelig aktive, gruppelederen foretog sig de første 3-4 måneder. Skulle det imidlertid alligevel ske, at noget fra gruppen sivede ud, enedes man om straks at fremlægge det i gruppen, således at man kunne få gennemdiskuteret det til bunds og søge at få fat i årsagerne til, at der var sivet noget ud.

Hvad tavshedspligten iøvrigt betød for skabelsen af den solidaritet, der var den nødvendige forudsætning for internaliseringen af gruppens normer, gjorde lederen naturligvis ikke opmærksom på. Men deltagerne har selv senere, bl. a. i deres beretninger stærkt fremhævet denne betydning af tavshedspligten.

Den positive erfaring af medlemsskab i en socialt acceptabel gruppe må også regnes for en af de helt uomtvistelige fordele ved gruppeterapi med kriminelle.

En stor del af de kriminelle har tidligere oplevet charmen ved medlemsskab af socialt inacceptable grupper: banden, gadens „gang“, værtshuset og „beverdingen“. De fleste af dem har naturligvis også oplevet forskellige former for socialt acceptable grupper, men disse oplevelser har sjældent været særligt opmun-trende. Specielt har forholdene i den vigtigste gruppe, familien, som regel været særdeles utilfredsstillende, og dette har i en række tilfælde direkte kastet dem i armene på de socialt inacceptable grupper. Oplevelserne i andre former for sociale grupper f. eks. i skolen og på arbejdspladsen, har ligeledes, bl. a. på grund af de utilfredsstillende forhold i familieguppen, ofte været præget af fiasko og nederlag. — I de socialt inacceptable grupper er de imidlertid som regel blevet accepteret og anerkendt, herfra har de positive erfaringer om medlemsskab af grupper.

For en stor del af de kriminelle er disse positive erfaringer fra de socialt lidet værdifulde grupper og negative erfaringer fra de socialt værdifulde grupper efterhånden indgået som en integrerende del af deres personlighedsmonster, har været en væsentlig årsag til deres kontaktvanskeligheder, og denne del af mønsteret ændres kun meget vanskeligt igennem individualterapien. De kan måske gennem individualterapien komme til en vis erkendelse af det uhensigtsmæssige ved deres medlemsskab af de socialt inacceptable grupper, men de nødvendige positive erfaringer vedrørende medlemsskab af større socialt acceptable grupper kan gruppeterapien hjælpe dem med. I denne for så vidt strengt kontrollerede form for fællesskab kan man hyde den kriminelle den acceptation og anerkendelse, han mest af alt læn-

ges efter, og man kan bevidst arbejde med at gøre f. eks. anerkendelsen til en større oplevelse end i de socialt inacceptable grupper, han hidtil har været medlem af. Den særlige tiltrækning, som bl. a. bandens hemmelige frimurerskab og stærke fællesskabsfølelse og solidaritet over på den kriminelle — ikke mindst på den unge og mere umodne kriminelle — er fænomener, der udmærket kan genskabes i den kontrollerede gruppe, f. eks. ved det omtalte tavshedslofte, og ved at en gennemført uformel munter og tolerant atmosfære præger de enkelte møder.

En anden umiddelbar fordel, som gruppeterapien med kriminelle byder på, er, at deltagerne hører om deres forskellige svagheder og defekter af de andre deltagere og ikke af lederen. Den kriminelle er som oftest karakteriseret ved, at han retter sine aggressioner udad mod samfundet og mod sine medmennesker, han er tilbøjelig til at projicere sin egen utilfredshed, sine egne mangler over på omgivelserne, d. v. s. i institutionen først og fremmest på denne og dens repræsentant, funktionæren. Og ligegyldigt hvor god terapeuten i den lukkede institution er, ligegyldigt hvor forsigtigt og nondirektivt han arbejder, han vil dog altid stå som funktionæren, han repræsenterer autoriteten, samfundet o. s. v., alt det den kriminelle gør oprør imod. Derfor vil det, terapeuten siger og foretager sig, på forhånd blive mødt med en indgroet mistro og skepsis, der aldrig helt forsvinder, for dette fænomen repræsenterer selve relationen: fange-funktionær, undertrykt-undertrykker i institutionens sociale mønster.

De medforvarede, de øvrige gruppedeltageres kritik og udtalelser i det hele taget kan på en ganske anden måde accepteres. Deres ord har en helt anden vægt, de ved, hvor skoen trykker, de kan tillade sig at kritisere, og deres kritik har hyppigt umiddelbar effekt, for behovet for at blive accepteret i en gruppe er en overordentlig god motivation til at ændre en holdning!

Endnu en fordel må nævnes ved gruppeterapien. Den gruppesolidaritet, der ret hurtigt opstår i gruppen, giver i almindelighed gruppelederen et hold i gruppens enkelte medlemmer, der kan være til væsentlig disciplinær og sikkerhedsmæssig hjælp på den lukkede eller halvåbne institution. Har et medlem af gruppen således haft disciplinære vanskeligheder på arbejdet eller på afdelingen, vil det som regel blive trukket frem af de øvrige gruppemedlemmer i det næste møde, og den pågældende må stå til regnskab overfor de andre. Han underkastes et regulært krydsforhør af de medforvarede, og gruppen er ikke særlig nem at stikke blå i øjnene. Hans motiver trevles op i de mindste enkeltheder og i overensstemmelse med gruppens specielle arbejdsmetode (holdningsbearbejdende, se senere) er det ikke så meget den aktuelle situations detaljer, der bearbejdes af de andre, som selve den holdning, de personlighedstræk hos den på-

gældende, der ligger bag ved. Sådan en krydsild er ikke særlig behagelig for den, det går ud over, og den er i almindelighed betydelig mere effektiv end en individuel samtale med en funktionær.

Iøvrigt må selve det faktum, at gruppedeltagerne omgås hinanden mellem møderne og kan iagttage hinandens adfærd i alle disse praktiske daglige situationer, der opstår på en institution, give gruppeterapien her en masse værdifuldt materiale til bearbejdning, som en almindelig terapeutisk gruppe ude ellers må savne.

Udvælgelsen af deltagerne.

Inden man gik igang med gruppeterapien, overvejede man nøje, hvem der vilde være særlig velegnet til denne behandlingsform, og hvem der ville være uegnet. Gruppeterapien kan som enhver anden form for behandling i visse tilfælde være skadelig, og alene dette gør det til en absolut nødvendighed, at lederen af den mere intensive terapigruppe enten er psykolog eller psykiater. Ganske vist byder gruppeterapien på en række sikkerhedsventiler, en række måder at slippe ud af særlig belastende situationer (f. eks. tavshed under gruppemødet, patienterne kan beskæftige deres tanker med andre emner, eller evt. helt blive væk fra gruppemøderne), og disse ventiler vil som regel automatisk hindre de helt uegnede i at fortsætte i en gruppe. Sikkerhedsventilerne kan man dog næppe altid regne med, idet bl. a. psykotiske grænsetilfælde, for hvem gruppeterapi i almindelighed er kontraindiceret, netop ofte, således som bl. a. *Slavson* (6) har været inde på, vil fortsætte i gruppen til den bitre ende, hvilket for psykotiske grænsetilfælde vil sige, at presset fra gruppeoplevelsen provokerer psykosen frem.

Med Hensyn til sammenstillingen synes det ideelle iøvrigt at være at lade gruppen bestå af personer med en række fælles berøringspunkter, det være sig symptomer, anamnese o. lign., samtidig med, at der i gruppen er en række, man kunne måske kalde dem smågrupper, der indbyrdes har en række specielle punkter fælles.

Herved fremmes et af de behandlingsmæssigt set værdifuldeste fænomener: generaliseringen, almengørelsen af den enkeltes problemer. Samtidig vil de forskellige smågrupper gensidig befrugte hinandens synspunkter og derigennem udvide den enkeltes synsfelt.

Da gruppelederen i en terapeutisk gruppe nødvendigvis må være ret passiv, er det desuden af en vis betydning, at der i gruppen er et par velbegavede positivt indstillede deltagere, der har den nødvendige selvindsigt og forståelse af meningen med behandlingen, og som om nødvendigt kan virke som en slags katalysatorer.

Det er naturligvis også af betydning, at deltagerne har et reelt behandlingsbehov, der enten er til stede inden behandlingen eller ret hurtigt kan aktiveres i begyndelsen af denne. Ikke mindst af denne grund havde man, inden den egentlige gruppeterapi begyndte, en individuel samtale med de forvarede, som man på baggrund af de ovenfor nævnte kriterier havde udvalgt. Herunder redegjorde man for formålet med gruppeterapien, for den tekniske fremgangsmåde, selve struktureringen af gruppen, for tavshedsloftets og den absolute ærlighed og spontanitets betydning o. s. v. Kort sagt, man prøvede at indstille deltagerne på gruppen, at bibringe dem en vis forhåndsindstilling til gruppen, en vis „gruppekultur“, idet man samtidig prøvede at danne sig et skøn over den enkelte deltagers behandlingsbehov.

Officielt var gruppeterapien tvungen, idet man ikke lod deltagerne melde sig frivilligt, men kaldte dem over, og herigennem omgik man forsåvidt fangegruppens lov. Samtidig lod man dog gruppen i realiteten være frivillig, således at deltagernes sikreste sikkerhedsventil til stadighed stod åben.

Gruppeatmosfæren.

Ved gruppepsykoterapi såvel som ved individualpsykoterapi bliver mindskelsen af den interpersonelle angst, angsten mellem patient og terapeut — og i gruppen desuden mellem patienterne indbyrdes — en af de væsentligste forudsætninger, for at terapien skal lykkes. Der må i gruppen skabes en terapeutisk atmosfære, en tilstrækkelig fri og afspændt stemning, en følelse af fællesskab og indbyrdes hjælpsomhed, en fordomsfri og på trods af en nok så hård indbyrdes kritik dybere set ikke fordømmende gruppeholdning. Deltagernes spontanitet og åbenhjertighed, der vel nok er det væsentligste terapeutiske middel i den intensive gruppeterapi, hænger nøje sammen med selve gruppeatmosfæren. Overvindes angsten for de andre så blot nogenlunde, føler den enkelte deltager sig accepteret og anerkendt, skabes muligheden for den *læreproces*, som al psykoterapi jo i virkeligheden er.

Gruppens metodik.

Gennem arbejdet på Herstedvester har jeg fundet en modereret kombination af to psykoterapeutiske metoder: *Rogers* (7), (8) nondirektive metode og *Reich's* (9) karakteranalytiske eller holdningsbearbejdende metode, anvendelig ved en mere intensiv individuel behandling af anstaltens specielle klientel, psykopater, og det var derfor nærliggende, at man forsøgte at overføre metoden, da man skulle forsøge intensiv gruppeterapi af det samme klientel. Pladsen tillader ikke nogen mere udførlig beskrivelse af metoderne, og man skal derfor i det følgende kun forsøge at give et meget skematisk rids af de to behandlingsmetoder og årsa-

gerne til, at man har ment dem særlig brugbare ved behandlingen af psykopater.

Rogers nondirektive metode var oprindeligt ment som en metode anvendelig ved psykologisk rådgivning, men har efterhånden fået betydelig videre anvendelsesområde, og selve begrebet nondirektiv, der hentyder til, at terapeuten så vidt muligt arbejder indirekte og i det hele er relativt passiv i modsætning til tidligere tiders behandling, hvor terapeuten bortset fra den analytisk prægede terapi var mere aktiv, autoritativ, suggestiv og moraliserende, er efterhånden blevet det gængse slagord indenfor al moderne psykoterapi.

Specielt overfor psykopater ville det nok være principielt forkert at anvende den gammeldags autoritative metode. De fleste psykopater er som tidl. omtalt tilbøjelige til at projicere egne defekter over på omgivelserne og rette aggressionerne udad. Møder aggressionerne modstand, hvilket er det almindelige, vil de blot blive endnu voldsommere, selv om de naturligvis ikke behøver at komme åbent frem. Den vigtigste årsag til, at den direkte behandlingsmetode sjældent har nogen dybere effekt, er imidlertid, som Rogers udtrykker det, først og fremmest, at patientens indstilling ikke er overvejende intellektuelt betinget, men emotionel, følgelig er han i nogen grad uimodtagelig for logiske ræsonnementer, og det kan dybere set være formålsløst at diskutere med ham. I stedet bør man prøve at få fat i den følelsesmæssige baggrund for hans ord. I almindelig konversation svarer man som regel på det intellektuelle indhold i modpartens sætninger, medens man i det terapeutiske interview ifølge Rogers udelukkende bør svare på det følelsesmæssige indhold og trække dette følelsesmæssige indhold frem.

Fortsætter man konsekvent med at anvende Rogers metode på f. eks. anstaltens klientel, vil den nok i det lange løb komme til at virke for utilstrækkelig. Den vil give den forvarede for let lejlighed til at smutte bort i et uskadeligere emne, når man f. eks. rammer alt for affektbetonede områder. I det store og hele er det nondirektive indslag vel nok det væsentligste i individualterapien, men da man har ment det overordentlig vigtigt at bearbejde forsvarsmekanismerne og den ydre holdning mere direkte, har man kombineret Rogers metode med indslag af Reich's holdningsanalytiske metode.

Baggrunden for den holdningsanalytiske metode var oprindelig spekulationer over, hvorfor en række langvarige analyser, der blev udført efter klassisk freudiansk mønster med analyse af frie indfald, drømme og fejlhandlinger, trods anstrengelserne ikke gav noget resultat. Patienterne var stadig på en vis måde helt uberørte, de gæmte sig ligesom bag et panser, et ironisk smil, en arrogant holdning o. s. v. Allerede *Freud* (10) havde været inde

på den ydre holdnings betydning som patientens forsvarsmekanisme også mod analysen, men Reich var den første, der konsekvent bearbejdede den ydre holdning, d. v. s. gang på gang gjorde patienten opmærksom på hans måde at være på, hans måde at gå på, tale på etc. De fleste mennesker er ikke selv klar over, hvordan de virker, og bliver som regel overrasket, når man fortæller dem det. Den ydre holdning må imidlertid betragtes som repræsentant for personligheden, og intet i denne ydre maske er tilfældig.

I den karakteranalytiske metode spiller drømmetydninger og frie indfald ingen særlig rolle, men ved til stadighed at gøre patienten opmærksom på „masken“, på holdningen, kommer han „automatisk“ og under affekt frem med en del anamnestic materiale, tidl. glemte konfliktsituationer dukker op og kan bearbejdes. Den ydre holdning bliver således vejen til indsigt, til helbredelse, ikke mindst for patienter, der intet udbytte ville have af den ortodokse analyse, bl. a. netop psykopater.

Det er karakteristisk for de fleste psykopater, at de i større eller mindre grad har manglet anerkendelse og acceptation i den vigtigste gruppe, familien (og at yde denne anerkendelse i gruppeterapien bliver således en væsentlig hjælp). Da oplevelsen af en selv i høj grad dannes af de andres oplevelse af en, vil denne manglende acceptation fra den vigtigste gruppes side som regel medføre, at psykopaten heller ikke accepterer sig selv. Aristoteles har engang sagt, at kun så meget, som du elsker dig selv, kan du elske din næste. Psykopaten accepterer ikke sig selv, fordi andre ikke har accepteret ham i de tidlige år, da hans personlighedsmønster for en stor del blev dannet, og derfor elsker han ikke de andre. Deraf kommer bl. a. hans samfundsfjendtlige holdning. Han vil hele tiden være noget andet, han er altid på forhånd bange for, hvordan de andre reagerer på ham, og er man det, optræder man som bekendt helt fjollet. Han prøver på alle mulige måder at stikke sig selv og andre blå i øjnene. Set her ud fra kunne man måske kalde de fleste psykopater bedragere, selv om deres kriminalitet kan være en helt anden.

På denne måde kører psykopaten sig efterhånden ind i en rolle, som han mener, de andre vil acceptere, må synes om, være imponeret af, have medynk med etc., og man kan f. eks. få en række af de Schneiderske former for psykopati. Efterhånden bliver masken en væsentlig del af ham, han er blevet selvhævdende, arrogant, rethaverisk, klynkende o. lign. Medvirkende til, at han forbliver i masken, er hans medmenneskers reaktioner. Manden, der p. gr. af angst for sine medmennesker, optræder selvhævdende og arrogant, vil uvægerligt tvinge disse medmennesker ind i forsvarspositioner, således at disse optræder fjendtligt overfor ham og måske ligeså arrogant, som han selv. Dette vil yderligere øge hans angst og dermed yderligere aktivere og

motivere hans forsvarspositur, selvhævdelsen og arrogancen, og drive ham endnu fastere ind i denne holdning.

Af ovennævnte grunde bliver en bearbejdning af forsvarspositionen, af den ydre holdning af det, man måske kunne kalde symptomet, et væsentligt led i hele behandlingsarbejdet, specielt af psykopater. Begynder man at røre ved den ydre holdning, begynder der at gå skred i ham, for her er en stor del af forsvaret gemt. Meget af den forkrøblede del af personligheden, hvis man kan tale om noget sådant, findes udtrykt her, og brydes denne onde cirkelreaktion med omgivelserne, er der en mulighed for, at hele personligheden kan ændre sig. Har han først en gang oplevet, at hans medmenneskers reaktion ændres, ofte måske meget radikalt, når han f. eks. ikke mere optræder med den arrogante og hovne stemme, vil det være en væsentlig motivation til at fortsætte arbejdet med at „blive en anden“.

Naturligvis er alt dette for overskuelighedens skyld sat meget skematisk op. Der er uendelig mange flere facetter.

I gruppeterapien har man af samme årsager forsøgt at arbejde med en kombination af den nondirektive og holdningsbearbejdende metode. Gruppelederens rolle bliver af de tidligere nævnte grunde her først og fremmest den mere passive og nondirektive, medens han, bortset fra den sideløbende individualterapi, sjældent benytter sig af den holdningsbearbejdende teknik. Det overlades hovedsagelig til gruppens medlemmer, der efterhånden er blevet helt ferme til det. Forudsætningen for, at deltagerne kan benytte sig af tekniken, er naturligvis, at de kender den, og en tilpas modereret redegørelse for metoden og baggrunden for den indgår da også i struktureringen af gruppen. Man fremhæver gang på gang for deltagerne den enestående lejlighed, de i gruppen har til at være „spejl“ for hinanden. Hver enkelt deltager kan ovenikøbet se sig selv igennem 9 forskellige „spejle“, vel at mærke hvis hver enkelt gør sin pligt som „spejl“ for de andre, og det hjælper jo ikke nogen, hvis man ikke optræder som et blankpudset spejl.

I den flere gange tidligere omtalte *strukturering af gruppen*, den især i begyndelsen ofte gentagne redegørelse for gruppens spilleregler, indgår således bl. a.: 1) Den enkeltes erkendelse af, at man i hvert fald ikke dur som kriminel. 2) Man sidder i gruppen for at hjælpe hinanden og ikke for at bekæmpe hinanden. 3) Nødvendigheden af ærlighed og spontanitet, vel at mærke i gruppen, idet en sådan ærlighed udenfor gruppen ikke altid ville være særlig heldigt anbragt. 4) Betonningen af tavshedspligten. 5) Den holdningsbearbejdende og analyserende teknik og dennes betydning.

Desuden indgår *psykodramaet* som et naturligt led i gruppeterapien, idet man ligeledes under struktureringen af gruppen

opfordrer deltagerne til sammen at gennemspille nogle af de mere eller mindre traumatiske situationer fra deres tidligere liv, som de ofte under stærk affekt allerede har fortalt om i gruppen.

Herved får de lejlighed til yderligere at afreagere, hvad de allerede under den spontane beretning har gjort i nogen grad. De traumatiske situationer, de konfliktfyldte forhold til forældre etc. bliver ligesom objektiviseret og mister deres tidligere lam-mende effekt. Det er for at bruge en af deltagerens egne ord „som en betændt byld, som pusset efterhånden bliver trykket ud af“.

I det tidligere nævnte eksempel, hvor en forvaret beretter om sin faders drikkeri etc., får han således bagefter lejlighed til at gennemspille et par af de mest pinlige situationer. Sammen med et par andre deltagere optræder han dels som faderen, dels som sig selv, mens en anden spiller faderen. Hans spil som faderen er meget livagtigt og vækker vild jubel, og når det konfliktfyldte forhold til netop denne fader afklares, skyldes det ikke mindst, at den forvarede i gruppen har haft lejlighed til at komme frem med det pinlige konfliktstof både i ord og drama og har fået lejlighed til at få det hele ligesom „leet af“.

Et eksempel vil bedst vise, hvordan gruppen i praksis kombi-nerer de anvendte teknikker:

En af gruppedeltagerne, B, med tidligere alvorlige kontaktvanskeligheder, der i sit ydre virker som en tvær lille dreng, som er blevet uret-færdigt behandlet, bliver i gruppen bearbejdet af denne grund. Den direkte årsag er et ekstemporalspil, der få dage før har været på an-stalten, og hvorunder B har haft et længere indlæg, bl. a. om sit ophold på Kragsskovhede. Gruppedeltagerne mener, at han har grædekone-manerer, han er rethaverisk og optræder altid på en usædvanlig for-urettet og snerrende måde. Han prøver først at forsvare sig, men hans forsøg mislykkes. Gruppelederen, der ellers er passiv, bemærker kort, at de andre altså oplever B på den citerede måde.

B har ikke før været klar over, at han virker sådan og er tydelig ubehagelig berørt. Han er meget rød i hovedet, ryger den ene cigaret efter den anden og ser ud, som om han allerhelst vil krybe ned under bordet. Pludselig buser han ud med en længere beretning fra sin barn-dom, hvordan han altid har fået skylden, selv om det var hans søsken-de, der havde lavet noget, hvordan han havde følt sig svigtet af for-ældrene o. s. v. De andre er ikke helt tilfredse og fortsætter bearbejd-ningen. Sammenhængen mellem forvaredes kontaktvanskeligheder og hans væremåde nævnes, og nogle af deltagerne fremhæver en episode inden mødet, hvor B på sin sædvanlige facon havde snerret ad den ene sygeplejerske, da hun ville hente ham til ambulant behandling.

En af deltagerne påtager sig at spille sygeplejersken, og til stor mor-skab for de andre gentager B episoden med samme stemmeføring, sner-ren etc. Han kan godt høre det nu, og han mener, at det måske er den gamle følelse af forurettethed, der går igen.

Noget senere kommer B i diskussion med en deltager angående forholdene på Møgelkjær. Han kører op med hele sit sædvanlige register. Bagefter påpeger de andre, at diskussionen tydeligt viser, hvordan B er. En af de mest velbegavede i gruppen, C, der altid udtaler sig på en usædvanlig saglig og indtrængende facon, bemærker, at B vist egentlig kun går i krig for bagateller, mens han lader de væsentlige ting ligge. B føler sig meget slået af C's bemærkning. Gruppen beskæftiger sig atter et stykke tid med en af de andre, og ved slutningen af mødet kommer B påny i kraftig diskussion om Møgelkjær. Denne gang er det imidlertid tydeligt, at han har taget sordin på. Han diskuterer på en for ham helt usædvanlig stille og pæn maner, og han bliver gjort opmærksom på, at det altså udmærket kan lade sig gøre.

Man ser, hvorledes gruppen konsekvent bearbejder en af deltagernes holdning, og hvordan mere eller mindre fortrængte konfliktsituationer provokeres frem under affekt og hjælper B til en indsigt, der vel kan betegnes som emotionel. (Her må det iøvrigt også fremhæves den særlige betydning for opnåelsen af den emotionelle indsigt, at den enkelte deltager på en vis måde får lejlighed til at behandle de andre! Og på samme måde som normerne internaliseres hos barnet bl. a. igennem legen med andre børn, således som *Sherif* (11) nævner det — på samme måde internaliseres gruppens normer i de enkelte gruppemedlemmer bl. a. gennem det praktiske samspil dem imellem på institutionen!)

Nogle gruppefænomener af behandlingsmæssig betydning.

I det følgende skal omtales et par af de gruppefænomener, der har direkte terapeutisk betydning.

a: Afreaktion. (Catharsis).

Jeg har et par gange tidligere strejft dette fænomen. I det ovenfor citerede eksempel, ser man, hvorledes B ved at bringe mere eller mindre fortrængt konfliktstof frem i gruppen afreagerer, får luft for følelser af fjendtlig og aggressiv karakter, som han har overfor sine forældre og søskende, følelser som sandsynligvis har hobet sig op igennem lang tid, og som har hindret et naturligt og uafhængigt forhold til den nærmeste familie.

Al form for psykoterapi består for en væsentlig del i at give luft for sådanne mere eller mindre fortrængte følelser og komplekser, der har hobet sig op gennem årene, og som spærrer for et modent og afklaret forhold til ens medmennesker — for en emotionel indsigt.

Det ser ud til, at der i nærværende form for gruppeterapi er mere lejlighed til emotionel afreageren eller rettere sagt, at den afreageren, der sker her, undertiden er mere effektiv end i individualterapien. Dette hænger vel først og fremmest sammen med, at den sker i en større kreds, en mere „naturlig“ social

gruppe, hvor der er flere til at anerkende og acceptere, og hvor det også er betydelig mere ubehageligt at rykke ud med problemerne. Låget trykker hårdere og sprænges det endelig, er der ligesom meget mere tryk på emotionerne, når de vælter frem.

På den anden side kan man naturligvis ikke komme bort fra, at selve den kendsgerning, at der er 9 kammerater + en leder, der overvårer afreaktionen, undertiden vil moderere det emotionelle udbrud i nogen grad. Man vil nødig græde overfor en større forsamling, det kan man bedre overfor terapeuten i enrum. Her træder derfor den sideløbende individualterapi naturligt ind.

b: Genkendelse og objektivisering.

En væsentlig del af gruppeterapiens værdi ligger i, at den enkelte deltager opdager, at det, han troede, var noget ganske specielt for ham, det, der har pint og naget ham i årevis, i virkeligheden viser sig at være noget ret alment. Er der f. eks. flere blot i denne lille gruppe, der har haft en fader, som drikker, så glider brodden på en vis måde af det pinlige emne. Det objektiviseres, og derved mister det i nogen grad sin kraft. Det er vel også en af grundene til, at afreaktionens effekt undertiden kan være større i gruppeterapien end i individualterapien.

Størstedelen af gruppen har f. eks. haft utilfredsstillende familieforhold, og når dette emne bringes på bane, vil de andre i gruppen i mange tilfælde genkende lignende eller „komme i tanke“ om lignende episoder fra deres familieforhold, og en del mere eller mindre fortrængt konfliktstof bliver på denne måde provokeret frem til overfladen, hvor det objektiviseres. Ved på en vis måde at støtte den deltager, der først rykkede ud med det pinlige stof, hjælper den enkelte samtidig sig selv.

Dette væsentlige gruppefænomen udnyttes naturligvis bedst, når gruppen er sammensat af en række „smågrupper“ med fællesproblemer, samtidig med at hele gruppen har en række problemer fælles.

Det er muligvis også dette specielle gruppeterapeutiske fænomen, der er skyld i, at der i gruppeterapiens første par måneder i mange tilfælde sker mere end i en tilsvarende individuel terapies første måneder.

c: „Faser“ i gruppearbejdet.

I den meget omfattende litteratur om gruppeterapi omtales ofte en række faser, som gruppeterapien — spec. med kriminelle — efterhånden „bør“ gennemløbe. Særlig synes der altid at være en udtalt negativ fase i begyndelsen med angreb på leder, institution, samfund etc.

I nærværende gruppearbejde har den negative fase imidlertid ikke været særligt udpræget. Her er man relativt hurtigt gledet

ind i den såkaldte behandlingsfase, som ellers først plejer at optræde efter 8—10 møder.

Denne manglende, eller i hvert fald mindre udprægede negative begyndelsesfase kan hænge sammen med den anvendte metode, og at et par af de mere dominerende og velbegavede allerede fra starten er positivt indstillede — men først og fremmest vil jeg mene, at den hænger sammen med den almindelige „behandlingsatmosfære“, der er til stede på Herstedvester. Denne atmosfære i forbindelse med den ubestemte tid provokerer i høj grad et behandlingsbehov, der jo er forudsætningen for, at gruppen når frem til behandlingsfasen. Anstaltsatmosfærens betydning for fremskynelsen af behandlingsfasen i gruppen synes at falde i tråd med *Larsson's* (2) erfaringer. Han omtaler bl. a., at gruppen på den institution, hvor der var den mest behandlingsprægede atmosfære, havde en ganske kort og ret uvæsentlig negativ fase, i modsætning til grupper på andre institutioner.

d: Overføring.

Positive og negative overføringsfænomener går igen i alle former for psykoterapi. Det hænger sammen med, at patienten på grund af den emotionelt belastende situation — som en behandling nu engang er — på en vis måde falder tilbage til et barnligt stade og overfører sine barnlige reaktioner, sine negative og positive reaktioner, sine følelser af afhængighed, trods etc. overfor bl. a. forældre, på terapeuten.

En del af sidstnævnte opgave bliver derfor at påpege disse overføringsfænomener, tolke dem for patienten, som derved får lejlighed til at bearbejde dem og nå til en vis afklaring af forholdet.

I gruppeterapien er disse overføringsfænomener også til stede. Her er det imidlertid på grund af gruppelederens særlige rolle ikke så meget overfor denne, de kommer frem, som overfor de andre deltagere i gruppen, der som omtalt i indledningen i mere eller mindre grad opleves som søkende. Det kan give sig udslag som en særlig hjælpssomhed overfor de andre deltagere, hvis de f. eks. er i knibe, og det kan også give sig udtryk i indbyrdes rivaliseren og stærke angreb på hinanden — også helt udenfor de holdningsbearbejdende angreb. Som regel bliver disse angreb tolket af de andre deltagere, ligesom det sker, at lederen selv tolker dem.

Har gruppelederen samtidig deltagerne i individualterapi, eller er gruppelederen meget aktiv i gruppen, er det naturligt, at der opstår en ret stærk overføring til ham, der kan give sig udslag i mere eller mindre forsigtig kritik eller en vis form for afhængighed og lignende. Som regel bearbejdes disse overføringsfænomener ligeledes af deltagerne eller lederen og er medvirkende til at give pågældende deltager indsigt i sine mekanismer.

Afviklingen af gruppeterapien.

Den mest naturlige måde at afvikle gruppen på ville sikkert være at fortsætte med den ude 1—1½ år efter, at de enkelte medlemmer var blevet udskrevet, idet denne periode erfaringsmæssigt synes at være den vanskeligste. I begyndelsen kunne man holde møderne 1 gang ugentlig, som man plejede, og efterhånden gradvis øge afstanden mellem møderne, så det til sidst kun blev en gang om måneden, man mødtes.

Da det ikke kan lade sig gøre at prøveudskrive alle 10 medlemmer på een gang, må man regne med en overgangsperiode, hvor en del af medlemmerne er inde og en del ude. En sådan afvikling har mange fordele både for de gruppedeltagere, der befinder sig på anstalten, og de, der efterhånden kommer ud.

De deltagere, der stadig befinder sig på anstalten, får en uvurderlig form for manuduktion i de problemer, som opstår efter prøveudskrivningen. Men de gruppe-medlemmer, der får mest gavn af et sådant fortsat gruppearbejde, synes dog nok at være dem, der er udskrevet. Solidariteten overfor gruppen brydes jo ikke, fordi nogle af deltagerne kommer ud. De, der er inde, føler stadig ansvar for dem, der er ude, og omvendt føler disse ansvar overfor dem, der er inde efter formen: „Hvis det går mig dårligt, vil det blive vanskeligere for de andre at komme ud“. Denne ansvarsfølelse, som f. eks. netop de svagere personligheder tidligere har følt overfor socialt inacceptable grupper, føler de nu overfor en socialt acceptabel gruppe, og det vil kunne blive en væsentlig støtte for dem.

Deltagerne på anstalten vil også ofte se klarere på de andres problemer, da de ikke er direkte involverede i dem, og dette kan være af betydning, ikke mindst for de svage og mindre kløgtige. De, der er ude, vil også hele tiden måtte aflægge regnskab overfor gruppen, (det er en af normerne), til kammerater, der ofte kender deres smuthuller og forsvar betydeligt bedre end nogen funktionær. Og som alle primærgrupper med høj grad af solidaritet vil gruppen støtte medlemmerne ude i vanskeligheder og konflikter.

Dette har da også vist sig at være tilfældet i de grupper, man for øjeblikket er ved at afvikle fra anstaltens åbne afdeling, Kastanienborg. Denne form for afvikling synes på en naturlig måde at bringe deltagerne over den ellers væsentlige kriminogene faktor: følelsen af ensomhed, isolation og usikkerhed i den første tid efter prøveudskrivningen. Gruppen synes på en socialt acceptabel måde at være i stand til at give den prøveudskrevne den nødvendige følelse af tryghed og sikkerhed i den vanskelige overgangsperiode.

Forudsætningen for, at man kan afvikle en gruppe på den her skitserede måde, er naturligvis, at den er tilstrækkelig intensiv.

En diskussionsgruppe uden tavshedspligt eller en terapigruppe, der ikke har kunnet overholde tavshedspligten og følgelig ikke kan have en tilstrækkelig høj grad af solidaritet, vil det sandsynligvis være mere tilrådeligt at afvikle, inden deltagerne kommer ud.

Foreløbige resultater.

Til sidst lidt om de foreløbige resultater. Da kun nogle få deltagere er blevet prøveudskrevet, vil der gå mindst 4—5 år, før man kan begynde at tale om egentlige „resultater“, d. v. s. at deltagerne har holdt sig kriminalitetsfri.

Selv efter en sådan årrække vil man ikke kunne udskille, hvor meget selve institutionen, det miljø, den forvarede senere kommer i, og den specielle form for psykoterapi, hver for sig har betydet for det endelige resultat.

Da man må anse personligheden for at være en helhed, vil det næppe kunne nytte at behandle det kriminelle symptom for sig, men derimod hele personligheden. Opnår den forvarede en personlighedsmæssig afklaring, en emotionel indsigt, vil kriminaliteten efter al sandsynlighed heller ikke mere være noget problem for ham.

På denne baggrund vil man således allerede på nuværende tidspunkt kunne udtale sig omend meget forsigtigt og med meget forbehold, om der skulle være en vis form for „resultat“. Dette må naturligvis bygge på skøn, dels fra personalet på afdelingerne og på værkstedet, der har haft med deltagerne at gøre, dels eget skøn.

De fleste af deltagerne i gruppen har gang på gang fået bearbejdet deres inadækvate holdninger og i forbindelse hermed fået afreageret en del konfliktstof og opnået en større eller mindre grad af emotionel indsigt.

Dette har bl. a. givet sig udtryk i en mere eller mindre „ændret“ adfærd — en mere roden og selvstændig holdning, der afspejler sig dels i deres almindelige væremåde på afdelingen og og på arbejdet, dels i forholdet til de tidligere ofte konfliktfyldte tilknytninger, til familie, kæreste etc., dels i deres fremtidsplaner, i forholdet mellem ambitionsniveau og faktiske muligheder. De er blevet mere sikre, kontaktvanskelighederne synes svundet i nogen grad, og flere af dem giver deres affekter mere adækvate afløb.

Disse resultater kan selvsagt ikke gives i tal, og kun tiden kan vise, hvor effektive og holdbare fremskridtene har været.

Wulff Feldman.

LITTERATURLISTE.

1. *Moreno, J. L.*: Psychodrama. (New York, 1946).
2. Jur. kand. *Sven Larsson*: Gruppterapi med svenskt kriminalvårdsklientel. (Rajongplanens fullföljande, slutbetänkande av fångvårdens organisationskommité, Stockholm 1955).
3. *Murray, H. A. m. fl.*: Explorations in personality. (New York, London, Toronto 1938).
4. *Lewin, K.*: Resolving social conflicts. (New York 1947).
5. *Sherif and Sherif*: Groups in harmony and tension. (New York 1953).
6. *Slavson*: Criteria for Selection and Rejection of Patients for various types af Group Psychotherapy. (Internat. J. of Group Psychotherapy, jan. 1955 New York).
7. *Snyder, W.*: Casebook of non-directive therapy. (New York 1947).
8. *Rogers*: Counseling and Psychotherapy. (Boston 1942).
9. *Reich, W.*: Charakteranalyse. (Berlin 1933).
10. *Freud, S.*: Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse. (Leipzig, Wien, Zürich 1926).
11. *Sherif, M.*: An Outline of Social Psychology. (New York 1948).

Tilbakefall i Norge*)

Av forskningsstipendiat NILS CHRISTIE.

I. Om definisjoner og generelle problem.

Helt generelt uttrykt, så kan tilbakefall sies å foreligge når et individ som p. g. a. en handling allerede har vært utsatt for en sanksjon fra samfunnets side, foretar en ny handling som kan føre til en ny sanksjon. Handlingen behøver ikke være noe lovbrudd og sanksjonen behøver ikke være straff i vanlig juridisk betydning — både fra et generelt samfunnsvitenskapelig synspunkt og fra et kriminalpolitisk kan det være like interessant å vite hvor mange omstreifere som forlater det faste bosted de er skaffet og gir seg ut på ny vandring, som hvor mange tyver som stjeler påny. Kriteriene for hva som er tilbakefall vil i pakt med dette variere fra undersøkelse til undersøkelse, og kan derfor best redegjøres for i forbindelse med referatet av hver enkelt av disse. De juridiske definisjoner av tilbakefall — det vil si de betingelser som lovgivningen stiller opp for at skjerpet straff eller andre reaksjoner skal komme til anvendelse på grunn av gjentagelse — vil ikke bli behandlet her.

*) En rapport i forbindelse med den tredje internasjonale kriminologkongress i London 1955.